

IRTIKYTKETYISSÄ TILOISSA

-poissaolevan kosketuksia katveessa

Jaakko Ruuska

Taideyliopisto, Kuvataideakatemia 2024

ISBN 978-952-353-447-6

<https://www.researchcatalogue.net/view/2144206/2407606>

JOHDANTO

Kuvitellaan maan vajoama. Tiet sortuvat ja kulkuyhteydet katkeavat. Romahtaneiden talojen asukkaat joutuvat muuttamaan pois. Kylässä aikaisemmin asuneille jää muisto siitä, millainen kotikylä oli aikaisemmin. Tuota muistoa he eivät voi jakaa niiden kanssa, jotka eivät ole koskaan vierailleet kylässä. Muistoa, joka kytkeytyy poissaolevaan, voisi kutsua irtikytkennän kokemukseksi, erityisesti silloin, kun muisto vaikuttaa tilan käsitykseen.

Tässä taiteellisessa tutkimuksessa kehitän *irtikytkennän* käsitettä tutkiakseni kokemuksellista ilmiötä, jonka syy-seuraussuhteita on usein vaikeaa hahmottaa. Aina irtikytkennät eivät johdu fyysisessä tilassa tapahtuvista muutoksista, kuten edellisen esimerkin maan vajoama, mutta sen jälkeen, kun käsitys tilasta muuttuu, myös tila järjestäytyy uudelleen. Esimerkiksi koronapandemian aikana kaupunkien kadut tyhjenivät jo ennen, kuin virus ehti tarttua laajasti väestöön. Tietoisuus tartunnan mahdollisuudesta muutti eletyn tilan järjestyksen.¹

Irtikytkennän kokemuksellisuudessa minua kiehtoo erityisesti se, miten poissaoleva ilmenee aistittavassa muodossa. Yksi esimerkki tällaisesta ilmiöstä on aavesärky. Sillä tarkoitetaan ilmiötä, jossa kokija tuntee kivun sellaisessa raajassa, jonka hän on menettänyt. Irtikytkennöissä poissaolon tuntu ei kuitenkaan rajoitu vain ruumiillisiin kokemuksiin. Esimerkiksi hylätyllä radalla poissaoleva on kulkuyhteys, joka sekin näyttäytyy maiseman poikki kulkevana linjana. Tällaiset poissaolevan tuntumat ovat usein subjektiivisia kokemuksia. Ne näyttäytyvät sellaisille, joilla on muisto hajonneesta kytköksestä.

Niille, jotka eivät tunne menetettyä kytköstä, irtikytkennät ovat kokemuksen *katveja*. Katveen etymologinen merkitys tulee siimeksestä eli puuston varjostamista alueista metsässä (Suomen etymologinen sanakirja 2022). Puhekielessä 'katveilla' tarkoitetaan kuitenkin laajasti sellaisia paikkoja tai alueita,

¹ Palaan tarkastelemaan koronapandemiasta aiheutunutta irtikytkentää tämän tutkimuksen osassa *Irtikytketty kaupunki* (2021–2023).

joita ei syystä tai toisesta huomata. Saatetaan puhua esimerkiksi tutkan havaintokentän ja kännykkäverkon katveista. Tämän tutkimuksen kolmannessa tutkielmassa *Kadonnut isoäiti* (2017–2023) tarkastelen sitä, miten Suomessa vuoden 1918 sisällissodan lopussa suoritettua teloitusta seurannut ylisukupolvinen vaikeneminen sysäsi tapahtumaa todistaneet paikat kollektiivisen muistin ja käsitysten katveikkoon.

En kuitenkaan ajattele irtikytkentöjä yksinomaan traagisiksi tapahtumiksi, jotka todistaisivat väistämättä ideaalisen järjestyksen hajoamista. Irtikytkennän voi valjastaa myös vastarinnan menetelmäksi. Esimerkiksi *Irtikytketty kaupunki* -tutkielman taiteellisessa osassa kulkureiden käyttämä salaisten merkkien järjestelmä, jossa kadun pinnoille raapustetaan hiilellä tai liidulla viestejä toisille salamerkkien kieleen vihkiytyneille, toimii urbaanin tilan järjestyksen irtikytkevänä käytäntönä. Irtikytketymisen kautta kaupunkitilaan perustetaan vaihtoehtoinen järjestys, joka suojelee merkkien käyttäjiä vihamieliseltä ympäristöltä.

Positiivisessa merkityksessä käsitettä käytetään myös ”vihreää siirtymää” koskevista keskusteluista. Irtikytkennän termein on esimerkiksi pohdittu sitä, miten voitaisiin luopua fossiilisista energianlähteistä.² Näissä yhteyksissä irtikytkennällä (*decoupling*) voidaan tarkoittaa ”talouskasvun ja ympäristökuorman tai resurssien käytön kasvun välisen korrelaation katkaisemista” (Vadén & muut, 2019). Tutkimukseni havaintoja voisi olla kiehtovaa soveltaa tähän energiaa koskevaan keskusteluun.³

Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan osallistu tuohon keskusteluun, sillä löysin reittini tämän jännitteisen käsitteen vaikutuspiiriin toista kautta. Usein vieraillessani lapsuuteni kotikaupungissa Savonlinnassa kiinnitin huomioni hylättyyn junarataan, joka johtaa pois päin kaupungista. Vuosikymmeniä aikaisemmin matkustin noita samoja kiskoja pitkin isovanhempieni kotikaupunkiin Pieksämäelle. Sen jälkeen, kun isovanhemmat olivat kuolleet, en vuosikausiin vieraillut Pieksämäellä. Hylätyt kiskot kuitenkin muistuttivat minua lapsuuteni junamatkoista sinne. Kerran vuonna 2017 Savonlinnassa käydessäni lähdin kävelemään hylätyillä kiskoilla. Hylätty rata kiehtoi, ja niin otin tehtäväkseni tehdä selkoa suljetusta radasta kävelemällä sen osuuksia hylätyiltä asemilta tai seisakkeilta toisille muodostaakseni vähitellen jonkinlaisen käsityksen tuosta tilasta.

Irtikytkennän käsite alkoi hahmottua minulle näillä kävelymatkoilla. Raideliikennettä koskevassa teknisessä sanastossa ’kytkimellä’ tarkoitetaan laitetta, joka ohjaa junia raiteilta toisille. Tekninen termi johdatti ajattelemaan hylättyä rataa ’irtikytkettynä’. Ehkäpä tästä teknisestä konnotaatiosta johtuen irtikytkennät saatetaan ajatella mutkattomasti vain asioiden pois kytkemiseksi, niin kuin töpselin irrottaisi seinästä. Toinen sanakummajaisen juuri juontuu englannin kielen sanan ”disconnect” käännöksestä. Suomenkieliseksi käännettynä sanasta tulee kummajainen, sillä irtikytkentä on yhdyssana, joka sisältää kaksi vastakkaista olotilaa, ’irrallisuuden’ ja ’kytköksen’. Sisäisesti ristiriitainen käsite voidaan mieltää ’erottavaksi kytkennäksi’, tai ’erillisten asioiden kytketymiseksi’. Jälkimmäisessä merkityksessä irtikytkentä voidaan hahmottaa myös ajalliseksi ilmiöksi, jossa havainnon kohteena oleva kytkös on menneisyydessä.

2 Esimerkiksi Tere Vadén, Ville Lähde, Antti Majava, Tero Toivanen, Jussi T. Eronen ja Paavo Järvensivu kysyivät artikkelissaan ”Onnistunut irtikytkentä Suomessa?”, mitä olisi huomioitava, että irtikytkentä fossiilisista energianlähteistä onnistuisi (Vadén ja muut, 2019).

3 Esimerkiksi Antti Salminen ja Tere Vadén luonnehtivat naftologisessa esseessään *Energia ja kokemus* (2013) öljyn luonnetta globaalissa taloudessa havainnoilla siitä, miten ”[ö]ljy sitoo katkomalla” (Salminen & Vadén 2013, 80). Sitova katkominen muistuttaa irtikytkennän käsitteellisyyttä.

Haluan siksi korostaa sitä, että käsitän ajallisuuden tässä tutkimuksessa tilan ulottuvuudeksi. Esimerkiksi yhteiskuntatieteilijä ja maantieteilijä Doreen Massey käyttää tilan käsitteen sijasta ilmaisua tila-aika (*space-time*, Massey 2008, 32–64) erottaakseen tilakäsityksensä sellaisista tilan hahmotuksissa, joissa tila käsitetään ajasta erillisiksi suureiksi.

Mielestäni tällainen käsitteellinen erottelu ei irtikytkennän tapauksessa ole tarpeellista. Kun tila näyttäytyy irtikytkettynä, kokemus hajonneesta asioiden tilasta muodostaa viitteen menneeseen. Sitä vastoin kokemus poissaolevasta kytköksestä on läsnäoleva. Hajonneen kytköksen olotila on virtuaalinen, ja kokemuksessa se tulee aktuaaliseksi.⁴ Niinpä ajallisuus on irtikytkennän tilakokemuksen ominaisuus.

Kun tätä tutkimusta aloittaessani lähdin kävelemään käytöstä poistettuja kiskoja pitkin, toivoin salaa, että kauan sitten kohdatun maiseman uudelleen näkeminen palauttaisi mieleeni muistot kadonneesta ajasta. Niin ei kuitenkaan tapahtunut. Kuljettuani jonkin matkaa kiskoja pitkin saavuin hiljaiselle seudulle, josta ihmiset olivat kadonneet. Auringon lämmittämällä kiskoilla lepäsi sisiliskoja ja käärmeitä, jotka vilahtelivat pois, kun lähestyin niitä. Jo monien sukupolvien ajan matelijoille keväisin auringossa lämpenevät teräspalkit olivat tarkoittaneet jotakin ihan muuta kuin se rata, jota minä kuvittelin seuraavani.

4 Irtikytkentöjen virtuaalisuutta käsittelen tutkielman *Elisenvaara–Pieksämäki – hajonnut kone* (2017–2021) alaluvussa *Irtikytkennän alueellisuus*.

KOLME TUTKIELMAA IRTIKYTKENNÖISTÄ

Tässä taiteellisessa tutkimuksessa koettelen irtikytkenän kokemuksellisuutta paikkasidonnaisin taiteellisin menetelmin ja esseistisen tutkivan kirjoittamisen menetelmin. Tutkimus koostuu kolmesta esseistisestä tutkielmasta, jotka kehystävät taiteellisen tutkimukseni taiteellisia kokeen järjestelyjä. Käsillä olevat esseet ovat matkakertomuksia ristiriitaisen käsitteen vaikutuspiiriin, jonka kohtasin esimerkiksi autioituneen kaupungin kaduilla, hylätyn tehdasrakennuksen nurkissa ja sisiliskoja kuhisevilla kiskoilla.

Elisenvaara–Pieksämäki – hajonnut kone (2017–2021)

Ensimmäisessä tutkielmassa halusin selvittää, mitä junaradan kokemuksellisuudelle tapahtuu sen jälkeen, kun se kytketään irti siitä tehtävästä, jota se toimitti osana rataverkkoa. Tutkielmassa junarata näyttäytyy *koneellisena koosteena*⁵, joka on hajonnut. Vertaan junamatkustamisen kokemusta elokuvan *liike-kuvan* käsitteeseen⁶, jota Gilles Deleuze kutsui junamatkustamisen välittämän liikkeen ilmaisulliseksi vastineeksi (Deleuze 1992, 4). Miten liikkeen välittyminen muuttuu, kun koneellinen kooste hajoaa? Tätä kysymystä tarkastelin tutkimuksen taiteellisessa osassa, jossa suljetulla junaradalla matkustettiin resiinan avulla. Taiteellisista kokeen järjestelyistä muotoutui *Resiinaesityksiä*, jotka järjestin Savonlinnan ja Rantasalmen välillä sijaitsevalla suljetulla junaradalla elokuussa 2019. Esitysten kohdeyleisöä olivat erityisesti suljetun junaradan seudun asukkaat. Esitysten taiteelliseen työryhmään osallistuivat Timo Jokitalo ja Kati Korosuo ja tuottajana toimi Veera Kolehmainen. Esitykset tuotti *Toisissa tiloissa* kollektiivi. Tutkielma julkaistiin vertaisarvioituna Pilvi Porkolan ja Suvi Salmenniemen toimittamassa taiteellisen tutkimuksen *Ruukku*-julkaisun 17. numerossa *Arkipäivän utopiat*.

Irtikytetty kaupunki (2021–2023)

Toinen tutkielma sai alkunsa koronapandemian sulkutilan aikana. Silloin kaupunki autioitui ja muuttui yksinäisen kuljeskelun tilaksi. Huomasin, miten silloin hieman vieraan virustartunnan vaara hajotti kaupungin ihmisten yhteen tuleminen tilana. Halusin selvittää, miten kokemus ruumiiden välisyydestä

5 Koneellisella koosteella viitataan tässä Wolfgang Schivelbuschin käsitteeseen (Schivelbusch 1996), joka muistuttaa Gilles Deleuzen ja Felix Guattarin vastaavaa käsitettä (Deleuze & Guattari 2007), mutta ilmaisee koneellisuuden merkityksiä aistittavammin.

6 Viitataan tässä Gilles Deleuzen elokuvateoreettiseen liike-kuvan (*L'image-mouvement*) käsitteeseen (Deleuze 1992).

voitaisiin muodostaa silloin, kun yhteisiä kokoontumispaikkoja ei ole. Tähän ongelmaan etsin ratkaisua kulkureiden käyttämästä salaisten merkkien järjestelmästä. Kulkurit piirsivät hiilellä tai liidulla merkkejä näkyviin kohtiin kaupungin julkisen tilan pinnoille, kuten seiniin, oviin ja aitoihin, neuvoiksi ja varoitukseksi toisilleen.

Tutkielmassa tarkastelen kulkuria paikattomana toimijana, jolla ei ole omaa sijaa kaupungin vallitsevassa järjestyksessä. Vertaan kulkureiden salaisten merkkien järjestelmää Michel de Certeauin teoriaan kävelystä tilan käytäntönä, joka perustaa vaihtoehtoisen järjestyksen kaupungin vallitsevalle tekstuaaliselle järjestykselle (de Certeau 2013).

Tutkimuksen taiteellisessa osassa koetellaan kulkureiden merkkijärjestelmän toimintaa osallistavan leikinomaisen harjoitteen avulla. *Irtikythetty tila* -harjoitteessa yksinäinen kuljeskelu jossakin etukäteen valitussa kaupunginosassa muutetaan kulkurimerkkien ja yhteiskirjoittamisen avulla yhteiseksi tilaksi. Osallistavassa harjoitteessa tutkitaan epäsuoraan kirjeenvaihtoon perustuvan yhteiskirjoittamisen keinoin sitä, miten yksityiset tilakokemukset rakentuvat yhteiseksi tilaksi. Myös tämän tutkimukseni taiteellisen osan toteutin yhdessä Timo Jokitalon ja Kati Korosuon kanssa. Sovelsimme harjoitteen muotoiseen esitykselliseen tapahtumaan Toisissa tiloissa -kollektiivin kokemusta itseohjautuvasta esityksestä. Osallistava harjoite ensiesitettiin julkisesti osana Taideyliopiston järjestämää Tutkimuspaviljonkia Helsingin Töölössä 21. kesäkuuta 2021. Sen jälkeen harjoite on toteutettu useita kertoja eri puolilla Helsingissä.

Kadonnut isoäiti (2017–2023)

Kolmannessa tutkielmassa tarkastelen elokuvaa *tilan käytäntönä* (de Certeau 2013), joka toimii kulkureitinä kollektiivisista käsityksistä unohtuneisiin muistin paikkoihin. Tutkielma perustuu yhdessä kuusankoskelaisen näytelmäkirjailija Juha Salmisen kanssa tekemääni elokuvaan *Min nimi on Laura Viljander* (2018), joka on tämän tutkimuksen kolmas taiteellinen osa. Toukokuussa 2017 kuvasimme kävellen kulkureitin, jota pitkin 14 punakaartilaisina vangittua ihmistä kuljetettiin Kuusankoski Oy:n paperitehtaalta Kuusaansaaresta ammuttaviksi erälle sorakuopalle 99 vuotta aikaisemmin. Toteuttamamme elokuva esitettiin Kuusankoskella toukokuun 10. päivä vuonna 2018, eli 100 vuotta teloitusten jälkeen.

Tutkielmassa tarkastelen elokuvaamme muistitietotutkimuksessa kehitetyn muistin paikan käsitteen näkökulmasta. Muistitietotutkimuksessa muistin paikka (*lieu de mémoire*) on käsite, joka kuvaa muistelukertomuksen suhdetta paikkaan.⁷ Pyrkimystä unohtaa kiusalliset muistot tai muuttaa ne vastaamaan kertojan nykyhetkeen sopiviksi kutsutaan *muistin politiikaksi* (Peltonen 1996). Kuusankoskella vuoden 1918 maaliskuussa toteutettuja joukkoteloituksia koskevat muistin paikat hävitettiin, mistä seurasi pitkä vaikeneminen. Elokuvan avulla halusimme kytkeä uudelleen vaietetut tapahtumat osaksi muistin miljöötä. Sitä yrittäessämme kohtasimme ongelman: miten elokuvan medium, joka muodostuu kuvattavan todellisuuden nykyhetkestä valoisuuden ja äänten jälkinä, suhtautuu muistin paikkoihin.

7 Muistin paikka on Pierre Noran kehittämä käsite, jota olen tarkastellut tässä tutkimuksessa muistitietotutkija Ulla-Maija Peltosen suomentamassa merkityksessä (Peltonen 2003, 188).

KOKEMUKSEN TAITEELLISESTA KOETTELEMISESTA

Kolme tutkielmaa lähestyvät irtikytkenän kokemuksellisuutta toisiinsa verrattuna hyvin erilaisten tapausten kautta. Tätä tutkimusta luonnehtii myös käytettyjen menetelmien epäsystemaattisuus, joka ei ole taiteelliselle kokeellisuudelle mitenkään harvinaista.

Filosofi, runoilija ja kirjallisuudentutkija Antti Salminen kuvailee taiteellisen kokeellisuuden menetelmällisyyttä esseessään *Kokeellisuudesta* (2015). Salminen vertaa taiteellisen kokeen tunnustelevaa menetelmää ”vaistojouseen”, jolla ammutaan nuolia aluksi vähän joka suuntaan, niin että ”ensimmäinen nuoli antaa kehollisen tuntuman, miten seuraavat voisi ampua, ja loput nuolet rajaavat alan, jolle yhä uusia nuolia tähdätään” (Salminen 2015, 62–63).

Taneli Tuovinen ja Riikka Mäkikoskela muotoilevat saman käsityksen artikkelissaan ”Taiteellinen toiminta kokemuksen koetteluun paikkana” (2018) toisin sanoin: ”[t]aiteellisessa toiminnassa kokemus on jatkuvassa muutoksessa, sillä sitä ei määritä ainoastaan se, mitä on koettu (nähty, kuultu, tunnettu), vaan myös se, mitä voidaan kokea” (Tuovinen & Mäkikoskela 2018, 229). Antti Salmisen sanoin ”koetellussa koeteltu koettelija on uhanalainen ja kokonaisvaltaisesti altis, kaikkien mukana ja sotkeutuneena tapahtumiseen itseensä ja kulloisenkin kohtaamisen avoimuuteen” (Salminen 2015, 57–58).

Tässä tutkimuksessa olen koetellut irtikytkenän kokemuksellisuutta koronapandemian autioittamassa kantakaupungissa, sisiliskoja vilisevillä kiskoilla ja suljetun paperitehtaan tyhjissä saleissa. Olen koetellut irtikytkenän aistittavuutta elokuvan mediumissa, ruumiillisissa harjoitteissa ja paikkasidonnessa yhteiskirjoittamisessa. Taiteellisissa kokeen järjestelyissä olen koetellut myös elokuvan mediumia ja kirjoituksen suhdetta paikkaan.

Taiteilijana olen koulutustaustaltani dokumentaarisen elokuvan tekijä, ja dokumentaarisen elokuvan käytännöt ovatkin vaikuttaneet merkittävästi käsitykseeni taiteen ja tutkimuksen tekemisestä.⁸ Dokumentaarisen elokuvan tekemisessä noudatetaan yleensä järjestystä, jossa ensin elokuvan aihetta tutkitaan ja sitten ratkaistaan se, miten aihetta kuvataan. Lopuksi kuvatusta aineistosta koostetaan elokuva. Tästä syntyvät käsitteet: esituotanto, tuotanto ja jälkituotanto. Vaikka nämä vaiheet voivat hieman sekoittua, tutkimuksellisen prosessin järjestys on niin vakiintunut, että elokuvan rahoituksen ja tuotannon rakenteet noudattavat sitä. Näin ollen järjestys vaikuttaa lopulta myös siihen, millainen suhde (institutionaalisella) elokuvalla on tutkimiinsa aiheisiin.

Epäilen, että tapani mieltää elokuvan aihe erilliseksi ilmiöksi suhteessa siihen, kuinka aihetta elo-

8 Valmistuin taiteen maisteriksi Aalto-yliopiston Elokuva- ja lavastustaiteen laitokselta vuonna 2012.

kuvassa käsitellään, perustuu opittuun käytäntöön. Noël Burch on määritellyt *elokuvan institutionaalisen esitysmuodon* (*institutional mode of representation*) yhdeksi tunnuspiirteeksi elokuvan katsojan liikkumattoman matkustamisen (Burch 1990, 250). Oivallus, että elokuvan katsoja voisi elokuvaa katsoessaan ikään kuin matkustaa elokuvan mukana sellaisiin paikkoihin, joissa hän ei muuten koskaan vieraile, on johtanut siihen, että elokuvan esittämisen paikka (televisiossa, puhelimessa, tietokoneen ruudulla tai elokuvateatterissa) käsitetään erilliseksi suhteessa elokuvan aiheeseen. Se on johtanut myös elokuvalla taidemuotona muodostuneeseen oletusarvoon, jonka mukaan kenen tahansa pitäisi lähtökohtaisesti ymmärtää se, mistä elokuva kertoo, riippumatta siitä, millainen suhde hänellä henkilökohtaisesti on elokuvan aiheeseen. Tässä taiteellisessa tutkimuksessa olen etsinyt vaihtoehtoisia tapoja määrittää elokuvan suhdetta paikkaan.

Esimerkiksi *Min nimi on Laura Viljander* -elokuvassa (2018) tutkin, voisiko elokuvalla olla jokin suhde paikkoihin elettyinä tiloina, joita elokuvissa on kuvattu. *Elisenvaara–Pieksämäki – hajonnut kone* -tutkielmaan liittyneissä taiteellisissa kokeen järjestelyissä halusin tulkita uudelleen elokuvan liike-kuvan suhdetta tilaan ja muuttaa sitä koneellista kokonaisuutta, jossa elokuvalla ominainen tilasuhde on muodostunut. Mallia vaihtoehtoiselle elokuvan käsitteelle etsin vastavuoroisesti lihasvoimalla liikutettavalla resiinalla matkustamisen kokemuksesta.

Toinen taiteellisen tutkimukseni menetelmällinen tausta perustuu *Toisissa tiloissa* -ryhmän esitystaiteellisesta estetiikasta, jossa yhdessä tehtävä ruumiillinen harjoite on ruumiillisen kokemuksen medium. *Toisissa tiloissa* on vuodesta 2004 saakka toiminut esitystaiteen ryhmä, johon liityin itse vuonna 2009.⁹ Ryhmän esityksissä etsitään tuntumia ei-inhimillisiin olo- ja kokemusmuotoihin eli vieraillaan ”toisissa tiloissa” harjoitteiden avulla, jotka yleisö ja ryhmän jäsenet tekevät yhdessä samanaikaisesti.¹⁰ Monet ryhmän harjoitteiden aiheista ovat käsitteellisiä, ja käsitteitä tutkitaan harjoitteissa leikkisästi. Siinä ne muistuttavat fluxus-taiteen *scoreja*¹¹, jotka ovat eräänlaisia ajatusleikkejä tai ohjeita. Scoreista *Toisissa tiloissa* -ryhmän harjoitteet poikkeavat teknisyytensä suhteen. Esimerkiksi monet Yoko Onon *Grapefruit*-kirjassa esittelemät scoret ovat kuviteltuina hauskoja, mutta niiden kirjaimellinen toteuttaminen olisi vaarallista. Sitä vastoin *Toisissa tiloissa* -ryhmän harjoitteissa on kiinnitetty huomiota harjoitteen turvallisuuteen ja siihen, että niiden tekeminen tuntuu miellyttävältä.

Tämä ruumiillisen harjoitteen käytäntö on myös taiteellisen tutkimuksen menetelmä, jonka avulla saadaan kokemuksellista tietoa tutkittavasta asiasta. Tutkimusmenetelmänä harjoite noudattaa seuraavalaista järjestystä: Tutkittavasta aiheesta valitaan joitakin ominaisuuksia, joita tunnustellaan ruumiillisesti joko yksin tai yhdessä. Ruumiillisten havaintojen perusteella kehitetään harjoitteen tekniikka. Harjoit-

9 Oivallisen käsityksen kollektiivin harjoitteista saa tutustumalla Veden kulma (*The Angle of Water* 104.45°, 2022) -teoksen harjoite-videoihin (<https://vimeopro.com/user151025373/angleofwater>).

10 *Toisissa tiloissa* -kollektiivin (www.toisissatiloissa.net) toimintaperiaatteita on kuvattu melko kattavasti kollektiivin yhteiskirjoituksena julkaistussa artikkelissa ”Näin toimimme” (2011), joka julkaistiin osana Annukka Ruuskanen toimittamaa *Nykyteatterikirjaa* (Ruuskanen 2011).

11 Esimerkiksi Hanna Järvinen on esitellyt fluxus-scoren historiaa artikkelissaan ”A Short History of the Score in 5091 words” kirjassa *Performance Artist’s Workbook* (Porkola 2017).

teelle sovitaan rajallinen kesto¹² ja sovitaan, millaisessa rajatussa tilassa harjoite suoritetaan.

Valmis harjoite suoritetaan yhdessä, samanaikaisesti. Lopuksi sen muodostama kokemuksellinen olotila puretaan sovitulla tavalla. Harjoitteen jälkeen sen tuottamista kokemuksista keskustellaan yhdessä. Puherinkiä muistuttavassa keskustelutilanteessa harjoitteeseen osallistuneet sanallistavat oman henkilökohtaisen kokemuksensa, ja osallistujien kokemusten kokonaisuudesta muodostuu tutkittavan ilmiön jaettu kokemuksellisuus.

Tässä taiteellisessa tutkimuksessa yhdessä tehtävä harjoite toimi lähtökohtana paikkasidonnoisille kokeen järjestelyille, joilla halusin tutkia irtikytkenän kokemuksellisuutta. Käytöstä poistetulla Savonlinna–Rantasalmi–junaradalla vuonna 2019 toteutetuissa *Resiinaesityksissä* harjoitteisiin osallistuivat ensisijaisesti hylätyn junaradan seudun asukkaat. Harjoitteet ehdottivat heille oman asuinympäristön tutkimista yhdessä ja uusilla tavoilla. Esityksissä osallistujat tutustuivat toisiinsa ja pääsivät jakamaan toistensa kanssa kokemuksiaan.

Vastaavanlaista osallistavan tutkimustapahtuman järjestelyä sovelsin myös *Irtikytetty tila* -harjoitteessa (2021–2022), jossa urbaanin tekstin kokemuksellisuutta tutkittiin yhteiskirjoitukseen ja hobomerkkeihin perustuvan harjoitteen avulla.

Osallistujien havainnoista ja kokemuksista tuli tämän tutkimuksen tärkeä aineisto, jonka avulla olen muodostanut päätelmiäni tarkastelemistani kokemuksellisista ilmiöistä.

12 Vaikka useimmat yli kahdesta sadasta kollektiivin vuosien saatossa kehittämistä harjoitteista ovat olleet lyhytkestoisia, esimerkiksi vuonna 2010 esitetty *Porosafari* muodosti kuuden tunnin mittaisen kollektiivisen harjoitteen, jonka aikana osallistujat vaelsivat Helsingin lähiöluonnossa yli 10 kilometrin mittaisen matkan.

TUTKIA KULJESKELLEN

Filosofi Juha Varto pitää kehollisuutta ja kokemuksellisuutta taiteellisen tietämisen erityisalueena (Varto 2018, 69). Tämä taiteellinen tutkimus on tehty kuljeskellen. Kävelyn ruumiillinen kokemus tulee vastaan eri tavoilla jokaisessa tutkimuksen taiteellisessa osassa, vaikka tutkimuksen taiteelliset kokeen järjestelyt poikkeavat muuten melkoisesti toisistaan.

Tajusin tutkivani irtikytkentää lähdettyäni kävelemään käytöstä poistettua junarataa pitkin pois päin Savonlinnasta. Kuusankoskella etsin kävelemällä sitä reittiä, jota pitkin Laura Viljander ja 13 muuta ihmistä oli viety 99 vuotta aikaisemmin paperitehtaalta sorakuopalle. Itsekseni kävellessä kohtasin sulku-tilan autioittaman Helsingin kantakaupungin irtikytkettynä tilana. Myös kirjoittaessani kuljeskelin ristiin rastiin erilaisissa maisemissa esimerkiksi Berliinissä, Outokummussa, Kilpisjärvellä ja Rantasalmella. Kirjoitusta tauottaneet kävelylenkit kuljettivat ajatusta.

Loppujen lopuksi taipumus kuljeskelemiseen kuvaa tutkimuksellista asennettani. Ehkä taipumus näennäisen päämäärättömään löntystelyyn juontuu lapsuudestani. Kun olin 9-vuotias, perheeni muutti lähiöstä syrjäkylälle peltojen ja metsien keskelle. Siihen vieraaseen maailmaan, joka levittäytyi ympärilläni, saattoi tutustua vain kävelemällä. Kuljeskelemisestä tuli sittemmin minulle myös taiteellisen tutkimisen menetelmä. Esimerkiksi vuonna 2013 kävelin yhdessä ystäväni Ilmari Säävälän kanssa silloisesta Porvoonkadun asunnostani Helsingin Alppilasta lapsuuteni kotikaupunkiin Savonlinnaan.¹³ Halusin kävelemällä löytää ruumiillisen tuntuman siihen maisemaan, jonka olin kohdannut siihen aistisessa elämässäni vain junan, auton tai linja-auton ikkunasta.

Vaikka käveleminen on minulle tärkeä tutkimusmenetelmä, tässä tutkimuksessa en kuitenkaan tarkastele sitä teoreettisesti. Hahmotan kävelyn niin perustavaksi osaksi tietämystämme, että sen menetelmällisyyttä olisi vaikeaa teoretisoida osuvasti. Siitä oman todistuksensa antavat lukuisat suomenkielelliset ilmaisu- ja kuvausmuutokset: 'astella', 'hilpaista', 'hiipiä', 'jaloitella', 'jolkottaa', 'kahlata', 'kipittää', 'koikkelehtia', 'kompuroida', 'kulkea', 'käppäillä', 'käpsehtä', 'käydä', 'kömpiä', 'köpöttää', 'laahustaa', 'lampsia', 'lantustaa', 'lenkata', 'linkuttaa', 'lyllertää', 'löntystää', 'marssia', 'ontua', 'paarustaa', 'patikoida', 'raahustaa', 'retkuta', 'saapastella', 'samota', 'sipsuttaa', 'taapertaa', 'tallustaa', 'tarpoa', 'tassutella', 'tepastella', 'tömistellä' ja 'varvastella'.

Kuljeskelun perustavaa suhdetta tutkimukseen kuvaavat myös monet tutkimukseen liittyvät sanat, jotka juontuvat kävelemisestä. Esimerkiksi sana *tietää* juontuu sanasta "tie" ja tietäminen on joskus tarkoittanut tien tuntemista (Häkkinen 2004, 1307). Vastaavasti sanan "ymmärtää" eräs juuri on "ympäri"

13 *Helsinki–Savonlinna*-videoinstallaatio esitettiin vuonna 2013 samanaikaisesti Galleria Huudossa Helsingissä ja Metsämuseo Lustossa, joka sijaitsee lähellä Savonlinnaa.

kävelemisessä' (Kamppi 2016). Aristoteleen koulukuntaa kutsuttiin Antiikin Kreikassa peripateerikoiksi (Salonen 2008, 196), ja tuokin nimitys juontuu kuljeskelusta (Lindell & Scott 1968, 1382). Englannin kielessä ”tutkimusta” vastaava sana (*research*) juontuu ranskan kielen sanasta *rechercher*. Sen etymologinen juuri tulee latinan kielen sanasta *circare*, joka tarkoittaa kuljeskelua (Gansterer, Cocker & Greil 2017, 10). Niinpä tutkimus on aina jonkinlaista kuljeskelua, vaikka joskus tutkija ottaisi askeleita vain ajatuksissaan.

Kun kuljeskelu tunnistetaan tutkimuksen asenteeksi, tutkimuksen laatu jalostuu kuljeskelun käytännöllisestä viisaudesta. Artikkelissaan ”Nomadinen tutkimus, kirjoittaminen ja tutkijuus” (2016) Tuuli Kurki, Elina Ikävalko ja Kristiina Brunila kirjoittavat, että kuljeskeleva tutkimus ”etsii epävarmaa, tunnustelemaa suhdetta erilaisten asioiden välillä” (Kurki, Ikävalko & Brunila 2016).

Joskus tällaisen harhailun on käsitetty merkitsevän tutkimuksen sattumanvaraisuutta, hallitsemattomuutta, epäloogisuutta ja epäjohdonmukaisuutta, mutta design-tutkimuksessa hapuilu on tunnistettu myös menetelmäksi (Krogh, Markussen & Bang 2015). Lettristien ja Kansainvälisten situationistien kehittämä *ajelehtimisen* (*dérive*) menetelmä sovelsi päämäärätöntä harhailua urbaanin tilan tutkimuksen menetelmänä (Sederholm 1994, 99). Etnografisessa tutkimuksessa kävelyn ruumiillista kokemuksellisuutta on tutkinut esimerkiksi Sarah Pink (2008).

Stephanie Springgayn ja Sarah E. Trumanin ohjaamassa *WalkingLab*-tutkimushankkeessa, joka yhdistää eri tieteiden ja taiteen menetelmiä, käsitystä kävelyn metodologiasta haluttiin tarkastella ihmis-keskeisiä tutkimuksen aloja laajemmin uusmaterialistisista ja posthumanistisista näkökulmista. Tutkimukseen sisällytettiin myös feministinen, queer- ja dekolonialistinen katsanto kävelyn metodologioihin (Springgay & Truman 2018, 2–4;15). Heidän tutkimuksensa lähestyy kriittisesti kävelyn metodologisuutta ja tarjoaa siihen tuoreita ja arvokkaita näkökulmia. Myös Taideyliopistosta pian valmistuvat Niran Baibulatin ja Markus Tuorman tohtorin opinnäytteet tarjoavat kiehtovia havaintoja kävelyn menetelmällisyydestä.

Kuljeskelevaa tutkimusta luonnehtiva epävarma ja tunnusteleva asenne on ohjannut tämän tutkimuksen esseististä tutkivaa kirjoittamista. Hapuilusta on jäänyt jälkiä siihen, miten heijastan tutkimukseeni aiheita erilaisiin teoreettisiin kehyksiin.

ESSEE TUTKIVAN KIRJOITTAMISEN MENETELMÄNÄ

Taiteellisessa tutkimuksessa kirjoituksen rooli ei ole itsestään selvä, sillä tutkimusaiheen kokemuksellisuutta koetellaan myös muissa mediuksissa. Kun kokemuksellisesta ilmiöstä pitäisi kirjoittaa, kokemus *käännetään* kielestä (laajasti käsitettynä) toiseen. Esimerkiksi Mika Elo on kuvannut tätä kääntämisen kysymystä yhdeksi taiteellisen tutkimuksen haasteeksi (Elo 2018, 282). Elon mukaan käännöksessä kaikki merkitykset eivät välttämättä seuraa mukana, mutta tutkittavasta ilmiöstä kääntyy esiin jotakin muuta (ibid.). Käännökset ovatkin tärkeä tutkimisen keino.

Tässä tutkimuksessa omaksuin esseen tutkivan kirjoittamisen menetelmäksi, sillä esseen menetelmät auttoivat minua hahmottamaan aiheitteni käsitteellisyttä. Käsitteistä muodostui konstellaatioita, jotka auttoivat minua myös hahmottamaan kokemuksellisia ilmiöitä uusilla tavoilla. Esimerkiksi *Kadonnut isoäiti* -tutkielmaa kirjoittaessani muistitietotutkimuksen käsitteet auttoivat minua näkemään katvealueet, joita olin kuvannut elokuvallisesti, kertomusten vaikenemisen kohtina.

Theodor Adorno on esitellyt artikkelissaan ”The Essay as Form” (1958) joitakin esseen menetelmään kuuluvia tutkivan kirjoittamisen ominaispiirteitä, jotka olivat arvokkaita tälle tutkimukselle. Yksi tällainen ominaisuus on esseen tapa suhtautua käsitteisiin kerettiläisesti. Adornon mukaan käsitteet sysätään esseessä pois niiden totunnaisten rajausten ja määritelmien paikoilta (Adorno 1991, 13). Esseen kriittisenä tehtävä on Adornon mukaan hajottaa käsitteiden puhdasoppinen luenta ja paljastaa käsitteistä jotakin sellaista, joka puhdasoppisessa luennassa yritettiin häivyttää pois näkyvistä (ibid., 23).

Omassa tutkimuksessani harjoitin tällaista kerettiläisyyttä jatkuvasti esimerkiksi jäljittäessäni kulkurin paikattomuutta tutkielmassa *Irtikytetty kaupunki*. Kun yritin jäljittää kulkureiden käyttämien salaisten merkkien suhdetta tilaan, jouduin palaamaan esimerkiksi paikan etymologisiin merkityksiin tilan merkitsijänä. Arkisesti paikka sitä vastoin mielletään usein sijainniksi fyysisessä todellisuudessa. Harjoitin kerettiläisyyttä myös verratessani aaveraajan ilmiötä irtikytetyn junaradan tilakokemukseen tutkielmassa *Elisenvaara–Pieksämäki – hajonnut kone*. Totunnaisesti aaveraajan ilmiö mielletään neurologian alaan, mutta hajonneita rautateitä ei.

Tutkivan kirjoittamisen menetelmänä essee suorittaa kääntämisen tehtävää suhtautumalla kriittisesti käsitteiden määritelmiin (Adorno 1991, 12). Adorno ehdottaa esseen tehtäväksi käsitteiden reflektoinnin sellaisissa merkityssuhteissa, joihin niitä ei alkuperäisessä kontekstissaan osattu yhdistää (ibid.). Mielestäni taiteellisessa tutkimuksessa tuo käsitteiden uudelleen reflektoinnin alue voisi olla käsitteiden kokemuksellisuus, jota koetellaan taiteen eri mediuksissa.

Yksi Adornon tärkeä havainto esseestä on se, ettei esseellä ole suhteessa tutkimuksen aiheeseen ennakoitua menetelmää (ibid., 13). Tämä ominaisuus tekee esseestä myös mediasensitiivisen kirjoitusmuodon. Esseessä käsitteiden merkityksiä etsitään tuntemattomalta alueelta, joka kirjoittamisen hetkellä

ei ole kirjoittajankaan näköpiirissä (ibid.). Kun käsitteet sitten löytävät paikkansa esseen uudessa suhteikossa¹⁴, niiden merkitykset alkavat loistaa ja tulevat näkyviksi (ibid.).

Näiden ominaisuuksien ansiosta essee soveltuu kuljeskelevan tutkimuksen tekemiseen, jossa tutkimuksen asenne on tunnusteleva. Minulle essee oli siksi tärkeä kirjoittamisen muoto, että irtikytkennot ovat häilyviä ja kiistanalaisia ilmiöitä, jotka esiintyvät vielä subjektiivisesti ja eri tavoilla riippuen havaitsijan sijainnista.

RAJANKÄYNTIÄ JA KÄÄNNÖKSIÄ

Henk Borgdorff kutsuu taiteellista tutkimusta 'rajankäynniksi' (*boundary work*), jossa koetellaan erityisesti taiteen ja tutkimuksen rajaa (Borgdorff 2012, 117), mutta myös taiteen ja muiden elämänalueiden rajoja (ibid., 119). Borgdorff ehdottaa, että hieman häilyvärajaiset aiheet, joiden ajattelu vielä hakee muotoaan, voisivat olla taiteelliselle tutkimukselle tunnusomaisia aiheita (ibid., 121).

Esseen muotoisen tutkivan kirjoittamisen avulla olen koetellut tutkimiani ilmiöitä taiteellisen tutkimuksen ja muiden tutkimusalojen rajoilla sekä taiteen ja tutkimuksen rajoilla. Esimerkiksi *Elisen-vaara–Pieksämäki – hajonnut kone* -tutkielmassa (2021) yritin kääntää Gilles Deleuzen elokuva-filosofisen *liike-kuvan* käsitteen (Deleuze 1992) sellaiseksi, että se voisi tavoittaa hajonneen junaradan koneellisen koostumuksen tila-ajallisuuden. Kehittämämme resiinan avulla toteutettu *Panoraaminen katse* -harjoite tuotti osallistujille kummallisia tilan ja ajan suhteet sekoittavia kokemuksia.

Irtikytetty kaupunki -tutkielmassa vertasin kulkureiden salaisten merkkien käytäntöä Michel de Certeau'n kaupungilla kuljeskelun käytäntöjä koskevaan teoriaan, jossa kävely ymmärretään paikattomaksi toiminnaksi (de Certeau 2013). De Certeau näki kävelijän uppiniskaiset käytännöt, kuten oikaisut ja kiertotiet, antiteksinä, joka haastaa urbaania tilaa hallinnoivan tekstuaalisen järjestyksen. *Irtikytetty tila* -harjoitteessa kulkureiden salaisten merkkien käytäntöä sovellettiin kaupungilla kuljeskellen toteutettuun yhteiskirjoittamisen harjoitteeseen. Harjoitteessa kirjoitetut tekstit tulkitsevat de Certeau'n käsitystä kävelijän askeleissa syntyvästä poeettisesta maantieteestä.

Kun kadonneen isoäidin tapaustutkimuksessa vertasin elokuvan suhdetta tilaan muistitietotutkimuksessa kehitettyyn muistin paikan käsitteeseen, tajusin, miten elokuvallinen tilan hahmotus muuttaa paikan käsityksen suhteessa siihen, että paikka käsitettäisiin kertomuksen viitekohdaksi. Käsite muistin paikka sisältää ajatuksen, että ”muistoa kantavan paikan sijainti on tärkeä [–] siihen sisältyvän viestin takia” (Peltonen 2003, 238). Kun tutkin muistin paikkoja dokumentaarisen elokuvan keinoin, havaitsin, että paikan tuntumat tulivat osaksi kertomusta ja muuttivat paikan viestin niin, ettei voitu noin vain

14 Tere Vadén on käyttänyt tätä hienoa ilmaisua suomentaessaan Isabell Loreyn artikkelin ”Yritys ajatella Plebeijisyyttä” (2008).

sanoa, mitä kertomuksia paikka kannatteli. Tällaisissa havainnoissa taiteellinen tutkimus kävi rajaa toisten tutkimuksen alojen kanssa.

Taiteellisessa tutkimuksessa kysymys siitä, miten tutkimus vaikuttaa tutkimuskohteeseen, aiheuttaa eettisen ongelman, johon vastaaminen on rajankäyntiä taiteen, tutkimuksen ja muiden elämäntilanteiden rajalla. Tässä tutkimuksessa eettinen ongelma koski erityisesti katvealueita. Taiteilija-tutkija Henna Lainisen toimittamassa kirjassa *Taiteen metsittymisestä* (2018) todetaan, että katveet voivat muuttua nykytaiteen kontekstissa näkyviksi paikoiksi (Laininen 2018, 48). Miten katvealueisiin tulisi suhtautua, oli tärkeä kysymys esimerkiksi *Resiinaesityksissä* (2019), joissa kutsuimme katveeseen jääneelle raunioradalle tehtäviin harjoitteisiin osallistumaan tuon seudun asukkaita. Heille resiinaesitykset olivat matkoja omaan kotiseutumaisemaan. Jollekulle muulle hylätty junarata olisi voinut olla eksoottinen kokemus. *Min nimi on Laura Viljander* -elokuvan yleisö muodostui Kuusankosken paikallisväestöstä. Tutkimus muutti erityisesti teloitettua Laura Viljanderin jälkeläisten käsityksiä siihen saakka tuntemattomana pysyneestä isoäidistä. Kummankin taiteellisen osan kohdeyleisöille tutkimuksen havainnot paikantuivat eläytyyn elämään eivätkä ensisijaisesti akateemista tutkimusta tai taidemuotoja koskeviksi havainnoiksi.

Toisissa tiloissa -ryhmälle tämä tutkimus sen sijaan vertautuu ryhmän aikaisempiin teoksiin, erityisesti ryhmän kehittämiin pitkäkestoisin ja toimintaperiaatteeltaan itseohjautuviin harjoitteisiin. Irtikytketty tila -harjoitetta kehiteltiin Toisissa tiloissa -ryhmän kanssa, ja ennen ensimmäistä julkista harjoitteen esittämistä harjoitetta kokeiltiin Toisissa tiloissa -ryhmän jäsenten kanssa (Töölössä 13.6.2021). Verrattuna ryhmän aikaisempiin julkisissa tilassa toteutettuihin esityksiin, *Irtikytketty tila* esitteli uudenlaisen itseohjautuvan esityksen mallin, jossa osallistujat sananmukaisesti kirjoittavat esityksellisen tapahtuman toinen toisilleen ja ratkaisevat omilla valinnoillaan myös sen, millaisissa maisemissa esitys tapahtuu. Tässä on vain muutamia esimerkkejä niistä lukuisista rajankäynneistä, joissa tämän tutkimuksen kolme tutkielmaa saivat muotonsa.

TUTKIMUSJULKAISUN MEDIUM

Olen koonnut tämän tutkimuksen *Research Catalogue* -verkkojulkaisualustalle, sillä haluan korostaa sitä, ettei tämä tutkimus koostu ainoastaan tekstistä, eivätkä sen havainnot ole rajoittuneet kirjalliseen ilmaisuun. Julkaisualustana Research Catalogue mahdollisti laajan tutkimuksen taiteellisten osien dokumentaation rinnastamisen esseistiseen kirjoitukseen. Digitaalisista valokuvista, videoista, äänistä ja osallistujien kirjoittamista teksteistä koostuva dokumentaatio auttaa hahmottamaan tutkimukseni kokemuksellisia käytäntöjä sellaisilla tavoilla, joita olisi vaikeaa ellei jopa mahdotonta kuvata tekstissä.

Toisinaan olen pyrkinyt esittelemään tutkimuksessa käytetyt harjoitteet ja niiden ohjeistukset niin seikkaperäisesti, että harjoite on luullakseni toistettavissa ohjeistuksen perusteella. Tämän tutkimuksen kriittinen arviointi voi edellyttää harjoitteen kokeilemista. Jos lukija haluaa koetella jotakin esitetyistä harjoitteista, on kokeilua varten koottava ryhmä, sillä esiteltäviä harjoitteita ei voi kokeilla yksin. On myös tärkeää huomioida harjoitteita koskevat turvallisuusnäkökohdat. Esimerkiksi Resiinaesityksissä kehitetyn *Panoraaminen katse* -harjoitteen testaaminen edellyttää turvallisen junaradan löytämistä. Museorautatiet ovat siihen soveltuvia paikkoja.¹⁵ Lisäksi kyseisen harjoitteen kokeileminen edellyttää tutustumista resiinamatkustamisen turvallisuusohjeisiin sekä harjoitteen ohjeistukseen, jotka löytyvät *Elisenvaara–Pieksämäki – hajonnut kone* (2021) -tutkielman kolmannelta verkkosivulta.

Käytännössä harjoitteiden kokeileminen voi olla useimmille hankalaa, eikä se loppujen lopuksi ole tämän tutkimuksen tarkoituksaan. Tutkielmien hapuillen tunnustelemalla kartoitetut ajatuksen polut ja harjoitteiden tarkat kuvaukset ovat lähtökohtia kuljeskelevalle tutkimukselle, joka ei pysähdy paikoilleen, vaan jatkaa uudenvälisiin kokeiluihin. Esimerkiksi Barbara Bolt on todennut, että ”siinä missä määrällisen tutkimuksen pätevyys perustuu saman [määrälliseen] toistoon, [taiteellisen tutkimuksen] performatiivinen paradigma perustuu toistossa syntyviin eroihin” (Bolt 2016, 132).

Myös irtikytkennän kokemuksellisuus ilmenee toistumisessa syntyvinä eroina. Hajonnut kytkös on poissa, eikä sillä ole omaa aistittavaa hahmoa. Kun poissaoleva kytkös yritetään tavoittaa, aistimukset esiintyvät viitteinä poissaolevaan. Kussakin viitteessä poissaoleva esiintyy kokijalle omalla tavallaan. Esimerkiksi kävelymatkoilla suljettua rataa pitkin näkemistäni kiskoilla ilta-auringossa lepäävistä sisilis-koista tuli osa sitä matkaa, jonka joskus lapsena kuljin isovanhempieni luokse.

LÖYTYNEITÄ POLKUJA

Kuljeskelevalle tutkimukselle on vaikeaa osoittaa päätepistettä. Yhtäkkiä voi havahtua siihen, että on saapunut uudelle seudulle. Kun katsoo taakseen ja muistelee kuljettua reittiä, tajuaa, että matkaan lähdettiin jostakin muualta.

Matkani alussa en vielä tuntenut sitä ristiriitaista kokemusta, jonka tunnistan nyt irtikytkennäksi. Outo käsite tuli minua vastaan raunioradalla, pihojen takana kulkevalla metsittyneellä kärrypolulla ja pandemian autioittaman kaupungin kaduilla. Irtikytkennässä ei kuitenkaan ole kyse mistään tietynlaisten paikkojen ominaisuudesta, vaan tilan hahmottumisesta.

Tilan kokemuksellisuutta on tutkittu paljon paikkasidonnaudessa taiteessa (*site-specific art*), jossa *paikalla* on oma aikojen saatossa muuttunut merkityskerrostumansa.¹⁶ Miwon Kwonin (2002) mukaan ensimmäinen paikkasidonnaisten taiteen vaihe tarkasteli paikkaa fenomenologisena eli aistikokemuksellisena ilmiönä, toisessa vaiheessa paikka alettiin ymmärtää sosioekonomisena ja poliittisena kudelmana ja kolmannessa vaiheessa diskursiivisena tilana (ibid., 3). Kwonin mukaan nämä erilaiset paikan käsitykset kietoutuvat paikkasidonnaudessa taiteessa usein toisiinsa, ja rajat erilaisten paikan käsittämistapojen välillä ovat häilyviä (ibid., 4).

Nick Kayen mukaan paikkasidonnaisuus (*site-specificity*) ”kytkeytyy ympäröivän tilan, siis kirjaimellisesti tilan, eli todellisen tilan tulemiseen osaksi taideteoksen kokemista” (Kaye 2001, 26).

Hän hahmottaa paikkasidonnaisten taiteen tilan käytännöksi, jotka määrittyy suhteessa sen viitekohtana olevaan tilaan (ibid., 57). Paradoksaalisesti tilan käytäntönä paikkasidonnaisten taide tuottaa sen tilan, jonka rajallisuutta ja vakautta se myös koettelee (ibid.). ”Tässä mielessä”, Kayen mukaan, ”paikkasidonnaisten taide määrittyy merkitysten kehissä, harhautumisissa ja vuodoissa, joiden kautta taideteko ja sen viitekohtana toimiva paikka artikuloivat hetkellisesti toinen toisensa” (ibid.).

Mielestäni irtikytkentä on siksi kiehtova tilan kokemuksellisuutta kuvaava käsite, että siinä konkreettinen aistittava paikka altistuu poissaolevien kytkösten vaikutuksille. Toisin sanoen irtikytkennöissä kokemus paikasta ei rajoitu vain aistittaviin merkityksiin, tunnistettaviin valtasuhteisiin tai niihin diskursseihin, joiden viitekohdaksi se asettuu. Lisäksi tilan kokemukseen on sitoutuneena poissaoleva. Paikkasidonnaisten taiteen käsitteenä irtikytkentä voisi siksi olla hyödyllinen, että siinä poissaolevalle tunnustetaan toimijuus, eikä tuo toimijuus rajoitu vain aktuaalisesti läsnäoleviin kertomuksiin menneisyydestä. Kokemus poissaolevasta esittää nimittäin tilan kaksinaisuuden ja vallitsevan järjestyksen satunnaisuuden. Jos tilan järjestyksessä tunnustetaan irtikytkentöjä, silloin vallitseva järjestys voidaan aina myös

16 *Paikkasidonnaisten taide* on sateenvarjokäsite moninaisille taiteen käytännöille, joissa *paikka* saatetaan käsittää hyvin eri tavoilla (Kanttonen 2010, 8–9).

kyseenalaistaa. Kun irtikytKentä omaksutaan taiteen menetelmäksi, sen avulla voidaan höllentää niitä tilakokemuksen tasoja, joista muodostuu arkinen tilan hahmotus. Tämän tutkimuksen taiteellisista osista erityisesti *Irtikytetty tila* -harjoitteessa irtikytkeytymistä sovellettiin kaupunkitilan hahmotuksen muuttamiseen, mutta luultavasti lukuisat erilaiset paikkasidonnaisten taiteen menetelmät voitaisiin käsittää irtikytKentöjen taktiikoina. Tässä tutkimuksessa kehitetty käsitys irtikytKennöistä voisi auttaa artikuloimaan tällaisten käytäntöjen menetelmällisyyttä.

Irtikytetyt alueet voivat esiintyä myös vallitsevan järjestyksen katvealueina, jonne piiloutumalla voi paeta vallan suhteikkoo. Kun eräänä päivänä radan raunioilla kuljeskellessani saavuin eräälle suoalueelle, joka sijaitsi hylätyn radan syrjäisimmässä kolkassa, minut valtasi nautinnollinen rauhan tunne, kun huomasin olevani toisten katseiden saavuttamattomissa. Vaikka taiteellinen tutkimus oli johdattanut minut tuohon paikkaan, tunsin silloin vapautuvani kaikista niistä käsityksistä ja odotuksista, joita olin projisoinut itseeni toisten ihmisten katseissa. Tällaiset katvealueet ovat arvokkaita paikkoja, eikä kaikkia katveja kannata paljastaa.

Kirjoitettu vuosina 2017–2023 Berliinissä, Helsingissä, Savonlinnassa, Rantasalmella, Outokummussa, Hyrynsalmella ja Kilpisjärvellä

Jaakko Ruuska

JOHDANNON LÄHDEVIITTEET

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

- Adorno, Theodor W. (1991). *The essay as form. Notes to literature* (Shierry Weber NicholSEN käänn.). Columbia University Press.
- Borgdorff, Henk & Schwab, M. (2012). Boundary Work: Henk Borgdorff, interviewed by Michael Schwab. Teoksessa Florian Dombois, Claudia Mareis, Ute Meta Bauer, ja Michael Schwab (toim.) *Intellectual Birdhouse: Art Practice as Research*. Koenig books. (117–123).
- Bolt, Barbara. (2016). Artistic research: A performative paradigm? *Parse Journal*, 3. <https://parsejournal.com/article/artistic-research-a-performative-paradigm/> (vierailtu 30.11.2023).
- Burch, Noel. (1990). *Life to those shadows*. Univ. of Calif. Press.
- Certeau, M. (2013). *Arkipäivän kekseliäisyys: 1, Tekemisen tavat*. Käänn. Kilpeläinen, T. Niin & näin.
- Deleuze, Gilles. (1992). *Cinema 1, the Movement-Image* (Käänn. H. Tomlinson, B. Habberjam). Athlone Press.
- Debord, G. & Knabb K. (2006). *Theory of the Dérive*. Teoksessa Ken Knabb. (toimittanut ja kääntänyt) *Situationist International Anthology. Bureau of public secrets*.
- Deleuze, Gilles., Guattari, Felix. (2007). *Anti-Oidipus: Kapitalismi ja skitsofrenia*. Käänn. Kilpeläinen, T. Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles. (1992). *Cinema. 1, the movement-image* (Käänn. H. Tomlinson, B. Habberjam).
- Elo, Mika (2018) Ineffable dispositions. Teoksessa Schwab, M. (toim.) *Transpositions: Aesthetico-epistemic operators in artistic research*. Leuven University Press.
- Gansterer, Nikolaus, Emma Cocker, and Mariella Greil, eds. (2017). *Choreo-graphing figures: deviations from the line*. De Gruyter.
- Hirvonen, Ari (2021). Poliittinen epidemiologia: virusajan poikkeus ja normi. *Tiede ja Edistys* 4/2021.
- Järvinen, H. (2017). A Short History of the Score in 5091 words. Kirjassa: Porkola, P. (toim.), 2017. *Performance artist's workbook: On teaching and learning performance art*. Teatterikorkeakoulu (49–60).
- Häkkinen, K. (2004). *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY.
- Kamppi, N. (2016). Renki isäntää käsittämässä. *Kielikello* 1/2016. <https://www.kielikello.fi/-/renki-isantaa-kasittamassa> (vierailtu 10.5.2023).
- Kaye, N. (2001). *Site-specific art: Performance, place and documentation*. Routledge.
- Krogh, P. G., Markussen, T., & Bang, A. L. (2015). Ways of Drifting: 5 Methods of Experimentation in Research through Design. In A. Chakrabarti (Ed.), *ICoRD'15 – Research into Design Across Boundaries: Theory, Research Methodology, Aesthetics, Human Factors and Education*. Vol. 1, 39–50. Springer Publishing Company.
- Kurki, T., Ikävalko, E., & Brunila, K. (2016). Nomadinen tutkimus, kirjoittaminen ja tutkijuus. *Aikuiskasvatus: aikuiskasvatustieteellinen aikakauslehti*, 127–130. <https://doi.org/10.33336/aik.88488> (vierailtu 10.5.2023).
- Laininen, H. toim. (2018). *Taiteen metsittymisestä – Harjoitteita jälkifossiilisiin oloihin*. Taideyliopiston Kuvataideakatemia.
- Massey, D. (2008). *Samanaikainen tila*. Käänn. , Rantanen, P., Rovio, J., Lehtonen, M., & Valkonen, J. Vastapaino.
- Ono, Y., & Lennon, J. (2000). *Grapefruit: A book of instructions + drawings*. Simon & Schuster.

- Peltonen, U. (1996). *Punakapinan muistot: Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, U. (2003). *Muistin paikat: Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pink, S. (2008). An urban tour: The sensory sociality of ethnographic place-making. *Ethnography*, 9(2), 175–196. <https://doi.org/10.1177/1466138108089467> (vierailtu 31.10.2023).
- Porkola, P. (2023). Mitä esitystaide on?. Julkaistu Eskus – Esitystaiteen keskuksen verkkosivuilla. <https://eskus.fi/esitystaide-live-art/> (vierailtu 3.11.2023).
- Salminen, A. (2015). *Kokeellisuudesta: Historiallisesta avantgardesta jälkifossiiliseen elämään*. Poesia.
- Salminen, A., & Vadén, T. (2013). *Energia ja kokemus: Naftologinen essee*. Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Sederholm, H. (1994). *Intellektuaalista terrorismia: Kansainväliset situationistit 1957–72*. Jyväskylän yliopisto.
- Schivelbusch, Wolfgang. (1996). *Junamatkan historia*. Käänn. M. Heinämäki. Vastapaino.
- Springgay, S., & Truman, S. E. (2018). *Walking methodologies in a more-than-human world: WalkingLab*. Routledge.
- Toisissa tiloissa (2011). Näin toimimme. Osana Ruuskanen, A. (toim.). *Nykyteatterikirja: 2000-luvun alun uusi skene*. Like.
- Tuovinen, T. & Mäkikoskela, R. 2018. Taiteellinen toiminta kokemuksen koetteluun paikkana. Teoksessa Toikkanen, J. & Virtanen I. A. (toim.) *Kokemuksen tutkimus: VI, kokemuksen käsite ja käyttö*. Lapland University Press, 227–247.
- Vaden, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J. T., & Järvensivu, P. (2019). ”Onnistunut irtikytentä Suomesa?”. *Alue Ja Ympäristö*, 48(1), 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338> (vierailtu 10.5.2023).

EKSPOSITIOT

- Ruuska, J. (2021). Elisenvaara–Pieksämäki – hajonnut kone. (toim, Porkola, P. & Salmenniemi S.) Ruukku-journal nro 17/2021: *Arkipäivän utopioita*. <https://www.researchcatalogue.net/profile/show-exposition?exposition=685472> (vierailtu 10.5.2023).

ELOKUVAT

- Ruuska, J. & Salminen, J. (2018). *Min nimi on Laura Viljander*. AV-Arkki. <https://www.av-arkki.fi/fi/works/min-nimi-on-laura-viljander/> (vierailtu 10.5.2023).

ESITYKSET

- Ruuska, J. (koollekutsuja), Korosuo, K. & Jokitalo, T. (2019) *Resiinaesitykset* (Savonlinna, Rantasalmi). Jaakko Ruuska & Toisissa tiloissa kollektiivi.
- Ruuska, J. (koollekutsuja), Korosuo, K. & Jokitalo, T. (21.5.2021) *Irtikytetty tila* (Tutkimuspaviljonki, Töölö, Helsinki). Jaakko Ruuska & Toisissa tiloissa kollektiivi.

MUUT LÄHTEET

- <https://www.jokioistenmuseorautatie.fi/fi/resiinan-vuokraus> (vierailtu 27.10.2023).